

AKTUÁLNY PRÍSPEVOK K ROZPRACOVANIU MATERIALISTICKEJ DIALEKTIKY

M. A. PARŇUK — J. COUFAL a kol.: Dialektické protirečenie — jadro dialektiky. Pravda, Bratislava 1985. 312 s.

Vydavateľstvo Pravda obohatilo edičný rad venovaný aktuálnym otázkam marxisticko-leninskej filozofie o novú publikáciu, ktorá je výsledkom práce kolektívov Katedry filozofie AV USSR a Katedry marxisticko-leninskej filozofie FF UK v Bratislave.

V monotematickom zborníku sa skúmajú rozličné aspekty pôsobenia zákona jednoty a boja protikladov v rovine metodologickej, filozofickej, prírodovedeckej a sociologickej. Autori jednotlivých príspevkov analyzujú ontologickú, gnozeologickú, logickú aj sociálno-historickú stránku dialektického protirečenia.

V úvodných kapitolách sa zdôrazňuje význam zákona jednoty a boja protikladov, vystupujúceho ako „primus inter pares“ v celom systéme zákonov dialektiky. Je to zákon základný, určujúci, zjednocujúci a integrujúci celý systém dialektiky do určitého logického celku. Jednotlivé prvky dialektiky sú vlastne vždy do určitej miery výsledkom pôsobenia tohto zákona. Analýza zákona jednoty a boja protikladov sa spája s rozborom takých filozofických kategórií ako sú bytie a nebytie, pretržitosť a nepretržitosť, pohyb a pokoj, jednota a mnohotvárnosť, konečnosť a nekonečnosť, priestor a čas, kvalita a kvantita, súvislosť a svojbytnosť, negácia a nadväznosť atď. Práve tieto kategórie plnia funkciu prostriedkov, umožňujúcich postihnúť vnútorne protikladné stránky zmyslovo danej bezprostrednej reality, myšlienkovu ju rozdvojiť, a tak čo najadekvátnejšie vyjadriť bytie a jeho vznik (s. 23).

V konfrontácii metafyzického myslenia s myslením dialektickým autori

publikácie poukazujú na vnútornú, genetickú, podstatnú spätosť myslenia metafyzického s idealistickým svetonázorom a myslenia dialektického so svetonázorom materialistickým, hoci predmarxistický materializmus a predmarxistická dialektika neboli ani dôsledným materializmom ani dôslednou dialektikou. Prekonaním nazeravosti predmarxistického materializmu sa dialektické protirečenie naplnia novým, sociálno-svetonázorovým obsahom, podmieneným princípom proletárskej stranickosti marxisticko-leninského učenia. Protirečenie ako „jadro“ dialektiky nadobúda význam ontologicko-materialistický až v materialistickej dialektike, až „v rámci filozofického dialektikomaterialistického myslenia môže mať dialektické protirečenie systémové uplatnenie a hodnotu“ (s. 40—41). Rozvoj súčasného vedeckého poznania a myslenia je preto nerozlučne spätý, ako sa na to poukazuje aj v jednom z príspevkov, cieľavedomým rozvíjaním a uplatňovaním historicky nového typu racionality — racionality dialektickej, ktorá vyžaduje v oblasti teórie a praxe aplikovať skutočne dialektické prístupy. Skúmanie otázok povahy dialektického protirečenia, jeho štruktúry, typov, spôsobov riešenia, vzájomného vzťahu dialektického a formálnologického protirečenia je preto neustále aktuálne.

Ďalšia časť zborníka je venovaná analýze filozofických otázok spätých s danou problematikou. Skúma sa dôležitý problém — adekvátnosť odrazu protirečivosti podstaty vecí v teórii, pričom od „obrazov“ objektívneho protirečenia sa odlišujú protirečenia poznania, špecifické pre samotný pro-

ces, vývin poznania. Zdôrazňuje sa význam marxisticko-leninskej tézy o tvorivom charaktere vedomia, podľa ktorej sa v obraze bytia neodráža len to, čo je, ale aj to, čo má byť, čo zatiaľ nie je skutočné, ale iba možné. Za základné protirečenie poznávacej činnosti sa považuje protirečenie medzi subjektom a objektom, subjektívnymi a objektívnymi momentami tejto činnosti. Správne sa poukazuje na fakt, že antinómie umovej formy myslenia sa prekonávajú skutočným dialektickým myslením, ktoré na základe prechodu od rozdzvojenia predmetu na protiklady k prekonaniu tohto rozdzvojenia, od subjektívnej činnosti k objektívnej pravde prekonávajú protirečenia medzi subjektom a objektom. Dialektické myslenie tým, že privádza protiklady k totožnosti, že k nim pristupuje historicky, rieši protirečenia, ktoré v umovej forme myslenia vystupujú ako neriešiteľné. Podrobne sa skúma rozvoj teórie ako spôsob riešenia protirečení vedeckého poznania. Rozlišujú sa tri základné druhy protirečení, ktorých vyriešenie vedie ku vzniku nových teórií: protirečenia genézy teórie, protirečenia štruktúry teórie a protirečenia funkcií teórie.

Pôsobenie zákona jednoty a boja protikladov sa analyzuje aj v takej aktuálnej oblasti, akou je axiológia. Konkrétne ide o rozbor jedného zo základných antinomických protirečení marxistickej axiológie (hodnota existuje, aj neexistuje nezávisle od hodnotenia). Pri riešení tejto antinómie sa tvorivo aplikuje základná otázka filozofie na problematiku hodnôt. Poukazuje sa na význam spoločenskej praxe ako základu procesu vzniku hodnotovej dimenzie skutočnosti. Práve pochopenie úlohy spoločenskej praxe v tomto procese umožňuje prekonať objektívnoidealistické, subjektívnoidealistické aj naivnorealistické koncepcie hodnoty, jej spôsobu existencie a pod-

staty. Mimo spoločenských vzťahov a súvislostí nemá zmysel hovoriť o hodnotovom rozmere vecí a javov. So zmenou týchto vzťahov sa mení miesto a funkcia vecí a javov, mení sa ich hodnotový rozmer. „Hodnoty môžu vystupovať — zdôrazňuje sa — „len ako spoločensko-ludský atribút“ (s. 99). Pri analýze problému hodnôt a hodnotenia je nevyhnutné komplexné postihnutie všetkých stránok tohto problému. Samotné výsledky praktickej činnosti sú iba objektívnym základom hodnoty. Hodnotami sa však nestávajú až ako výsledky samotného hodnototvorného, ale hodnotiaceho procesu, v konfrontácii s potrebami a záujmami subjektu.

Na nasledujúcich stranách zborníka sa upriamuje pozornosť čitateľa na problematiku vzájomného vzťahu protirečenia a podstaty, podrobne sa analyzujú základné prístupy k chápaniu tohto vzťahu v dejinách filozofického myslenia. Vyzdvihuje sa dialekticko-materialistické chápanie protirečenia a podstaty ako javov toho istého typu, medzi ktorými jestvuje vnútorná súvislosť.

V ďalšom z príspevkov prichádza jeho autor na základe analýzy dialektiky protirečení v Hegelovej filozofii k správne mu záveru o tom, že iba materialistická demystifikácia idealisticky interpretovanej dialektiky vývoja protirečení privádza k odhaleniu prostriedkov na vyjadrenie reálnych spoločenských vzťahov.

V zborníku sa podrobuje analýze aj koncepcia dialektiky novohegelovstva, podrobnejšie sa rozoberajú základné tézy predstaviteľov frankfurtskej školy a zaujíma kritické stanovisko k ich subjektivistickej interpretácii dialektiky. Autor daného príspevku na záver konštatuje, že napriek rozdielnemu charakterizovaniu protirečenia (neriešiteľné — riešiteľné antinómie) slúžia v konečnom dôsledku

tak názory predstaviteľov novohegelovstva dvadsiatych rokov nášho storočia ako aj názory predstaviteľov frankfurtskej školy obhajobe existujúcich spoločenských vzťahov buržoáznej spoločnosti.

Dôležité miesto v zborníku má aj príspevok zameraný na skúmanie protirečenia medzi bezprostredne zmyslovo daným a podstatou sprostredkovanou myslením v rámci procesu umeleckého osvojovania si sveta. Rozoberá sa v ňom vzťah zosivzťažnenia javu a podstaty v umení. Umelecký obraz sa charakterizuje v rovine protirečivej jednoty „zmyslového a racionálneho, ktorá umožňuje špecifickým spôsobom (a v súlade so zákonmi krásy) vyjadriť spätosť jednotlivého so všeobecným, javového s podstatným, vonkajšieho s vnútorným a náhodného s nevyhnutným“ (s. 255). V tejto súvislosti sa venuje pozornosť aj pôsobeniu obrazných spojení, ich podstate, štruktúre, charakteru a v neposlednom rade tiež ich noetickej funkcii.

Ďalšia časť recenzovanej práce je venovaná rozboru problému protirečenia v prírodných vedách všeobecne, v matematike, fyzike a biológii zvlášť. Konštatuje sa, že predmetom nášho skúmania v tejto oblasti musí byť predovšetkým objektívna protirečivosť prírody ako zdroj všetkých protirečení prírodovedného poznania. V matematickom poznaní sa tiež prejavuje dialektickologický princíp totožnosti protikladov. Ako jeden zo základných tu vystupuje problém dosahovania formálnologickej neprotirečivosti axiomatickej teórie, napriek tomu, že aj matematické poznanie odráža protirečivú skutočnosť. Vyzdvihuje sa nevyhnutnosť analýzy protirečenia diskrétného a spojitého ako základného problému deduktívnej matematiky, jedného z aspektov, prejavujúceho sa v troch známych krízach v matematike, pričom „každá z nich v logickom

aspekte odhalila relatívnosť v matematických teóriách už dosiahnutého, formálnologiccky neprotirečivého odrazu dialektickej protirečivosti skúmanej matematickej reality“ (s. 178).

V súvislosti s formovaním myšlienky protirečenia vo fyzike sa nastoľuje otázka objektívnosti protirečenia hmotných fyzikálnych objektov. Táto sa síce prejavuje vo viacerých aspektoch, vzťah medzi protikladmi je však potrebné skúmať vždy v spätosti so vzťahom medzi fyzikálnymi hmotnými objektami, a nie naopak.

Jedným zo základných problémov v modernej biológii je pochopenie protirečivého vývinu života. Jeho neustále riešenie umožňuje čoraz väčšie priblíženie sa k poznaniu života ako zložitého dialektického procesu. Ide najmä o protirečivosť fungovania a vývoja živej prírody. V príspevku sa interpretujú rozličné názory na vyčlenenie hlavného protirečenia živej prírody. Ukazuje sa, že v súčasnosti je čoraz evidentnejšia neopodstatnenosť snahy redukovať daný problém iba na autogenetické, či ektogenetické koncepcie. Na základe porovnania týchto názorov sa ponúka záver, že hlavné protirečenie živého vždy nevyhnutne súvisí tak so všeobecným protirečením vývoja hmoty, ako aj s osobitnými črtami biologickej formy pohybu hmoty (s. 219).

Sociologickým aspektom analýzy podstaty dialektického protirečenia je venovaná ďalšia časť zborníka. Vyzdvihuje sa v nej význam ontologickej, gnozeologickej a logickej stránky zákonov a kategórií dialektiky, ktoré umožňujú vo svojom súhrne realizáciu ich metodologickej funkcie. Zákon vzájomného prenikania protikladov sa charakterizuje ako spôsob praktickej orientácie človeka v prírodnom a spoločenskom svete. Predpoklady pre formulovanie tohto zákona vytvorila samotná spoločenská prax

ako spoločensko-historická, materiál-
na, predmetná, pretvárajúca činnosť
ľudí, umožňujúca skúmať nielen odraz
daného dialektického zákona, ale aj
jeho skutočnú podstatu.

Skúma sa špecifikum sociálnych
protirečení a podstaty sociálnych sub-
jektov ako ich nositeľov. Pozornosť sa
venuje tiež analýze kategoriálno-poj-
movej formy protirečení v spoločnos-
ti, protirečenia medzi existenciou cie-
ľa a neexistenciou prostriedkov na je-
ho dosiahnutie.

Interpretácia sociálnych protire-
čení, vôbec dialektiky, je dnes pred-
metom záujmu aj súčasných revizion-
istov. Tento záujem je evokovaný
vysokým stupňom preniknutia myš-
lienky vývoja do vedomia ľudí a do
vedy. Autorka daného príspevku sú-
streďuje svoje úsilie predovšetkým na
rozbor revizionistického skresľovania
podstaty a pôsobenia zákona jednoty
a boja protikladov najmä zo strany
neopozitivistických a praxeologicky
orientovaných revizionistov. Konštatuje,
že ich spoločnou črtou je snaha
umŕtvíť v marxisticko-leninskom učení
o sociálnych protirečeniach jeho hyb-
nú revolučnú silu, pričom v týchto
revizionistických koncepciách sa dia-
lektika zamieňa metafyzikou a sofis-
tickým prístupom k skúmaniu základ-
ných sociálnych protirečení, ktorých
riešenie určuje ďalší vývin našej
epochy.

Zborník uzatvára štúdiá, zaobera-
júca sa svetonázorovou funkciou zá-
kona jednoty a boja protikladov v poz-
naní a praxi. Jej autori konštatujú, že

marxisticko-leninská filozofia plní
okrem iného funkciu analýzy konkrét-
nych typov protirečení v praxi, ich
objektívnych a subjektívnych príčin.
Skúmajú dialektiku protirečivosti vý-
voja vedeckého poznania zo svetoná-
zorového hľadiska. Zdôrazňujú aktuál-
nosť tejto problematiky, ktorá je vy-
volávaná všeobecnofilozofickým záu-
jom aj reálnymi faktormi rozvoja ve-
deckého poznania. Analyzujú vzťah
teórie a praxe ako vzťah dialektic-
kých protikladov z pozícií synchrón-
neho i diachrónneho prístupu. Pouka-
zujú na fakt, že rozvoj špeciálnych
vied predpokladá filozofické reflexívne
objasnenie protirečení vedeckého
poznania, ich rozbor z hľadiska naj-
širších svetonázorových zovšeobecnení.
Ďalej sa zameriavajú na analýzu pro-
tirečenia v oblasti ľudského bytia, hra-
níc a zákonitostí ľudského spôsobu
jestvovania vo svete nielen prírodné-
ho ale aj spoločensko-kultúrneho uni-
verza.

Celkove možno privítať, že na kniž-
nom trhu sa objavila publikácia, kto-
rej autori sa pokúsili, a to úspešne,
o čo najvšestrannejšiu analýzu takej
naliehavej a aktuálnej otázky súčas-
nej spoločenskej praxe a teórie, akou
nesporne je problematika dialektické-
ho protirečenia.

Svojím rozsahom, erudovanosťou
a rozmanitosťou prístupov k skúma-
niu daného problému je zborník ur-
čený predovšetkým učiteľom spoloč-
enských vied a ďalším pracovníkom tej-
to oblasti.

Ján Valentin